

OZBEGISTAN RESPUBLIKASYNYŇ YOKARY WE YORITE
ORTA BILIM MINISTRLOGI

BERDAK ADYNDAKY GARAGALPAK DOWLET
UNIWERSITETI

GARAGALPAK FILOLOGIYA SY FAKUL`TETI

TURKI FILOLOGIYA KAFEDRASY

Garagalpak filologiyasy fakul`tetiniň turkmen filologiyasy bölüminiň 2-kurs talyby
Gylycbaewa Sapartac

REFERAT IŞI

Mowzuk: DOWLETMAMMET AZADYNYŇ «WAGZY-AZAT» ESERINDE
DIDAKTIKA

NOKUS - 2013

Türkmen diliniň we edebiýatynyň esasyny goýaýy beýik Magtymgulyny osdurip etişdiren Dowletmammät Azady (1700-1760) XVIII asyrdaky ýaşap gecen hem bolsa, döredijilik tasiri taýyndan butin edi yuz müň yyla XVIII-XXI asyr edebiyatymyzyda duýpli orun aldy. Bu agirt zexin edebiyata şaxsyet bolup geldi. Onuň eserleri yyl gecdigice taze öwürşgin alyar, dowur, dowran, žemgyet çalyşdygyça barxa kyn, gyzykly meseleleri orta cykaryar. Ylym şaxyryň döredijiligi bilen enceme yyllap gyzyklanyp gelse-de, xeniz ekeže mesele-de oz doly cozgudini tapanok. Dogry xazirki güne cenli Dowletmammät Azady xakynda edebiyaty öwreniş ylmynda şaxyryň edebi mirasyny toplamakda, neşir etmekde, onuň omur yoluny hem döredijiligini owrenmekde ep-esli işler bitirildi. Yone öňde edilmeli işler xeniz az dal. Xeniz şaxyryň poetikasy hem stili tarplygyna yatyr. Dogry Dowletmammät Azadynyň şaxyrana ussatlygynyň kabir meseleleri barada monografik işler hem ownuk-irili makalalar hem yazyldy. Emma şol işlerde şaxyryň poetikasynyň hem stiliniň aýry-ayry taraplary barada pikir yoredildi. Şol işleriň kopusinde saylanyp alynan mesela degişli faktlary sanamak xasietli bolup, çuň umumlaşdyryşy netizeler cykarylmany. Kabir işlerde bolsa, diňe şaxyryň oz döredijilik ussatlygynyň kemala gelmeginde uly rol oýnan cepencilik çeşmelerden daşda duruldy. Şaxyryň poetiki sistemasyny owrenmage berk printsipler bilen çemeleşmäge az uns berildi.

Dogry bu zatlaryň şeýle bolmagyna şol gecen döwürleriň durmuş syýasaty-da sebaý bolup geldi. Sebabi, Dowletmammät Azady yaly kamil şaxslaryň döredijiligini owrenmek meselesinde az-kem caklenmeklik bardy. Ol hem bolsa, nämemiş Dowletmammät Azadynyň döredijiligi din bilen baglanyşykly bolýarmyş. Eyse xalkymyzyň geçmiş progressiw ruxy gymmatlyklaryny döredijilikli owrenmek nesilleriň mukaddes borzy dalmidi? Nesilleriň oz ýaşayan žemgyeti ucin demokratik xasietli ruxy medenieti doredip, geležekki nesiller ucin nusga bolarlyk ruxy miras galdyryp bilmegi ucin ilkinzi zerurlykdygy xemmamize aýan. Şonuň ucin Prezidentimiz I. A. Karimow hem özüniň sozunde bu pikirleri yygy-yygydan gaytalayar. Yagny, ol; «Geçmişdäki alymlaryň bibaxa mirasy naceden-nace nesillerimiziň ruxuny we turmuş yagdayyny kämilleşdirendigi malim. Ol xazirki gunde-de tasirini yitirenok»¹ diyip belleyar. Beýik alymlarymyz

¹ «Хаёт ва конун», 1998-й, N 12, 28 сак

tarapyndan öňe surulen progressiw ideýalar şol dowurler ucin nacagly axmietli bolsa olar xazirki gunde-de gadyr-gymmatyny we xununy yitirenok.

Referat işimiziň öňüne goyan maksat we wezipesi-de şaxyr Dowletmammet Azadynyň «Wagzy-azat» eserinde owut-nesixat temasynyň işlenişi, olary beyan etmekde şaxyryň ulanan ceper usullaryny acyp bermekden ybarat. Onuň ucin biz aşakdaky yaly wezipeleri erine etirmekligi öňümize maksat edip goyduk we oňa amal etdik:

- Dowletmammet Azadynyň omiri we döredijiligini giňişleýin owrenmek:
- Şaxyryň döredijiliginiň özboluşlylyk aýratynlygyny bilmek:
- Dowletmammet Azadynyň «Wagzy-azat» eserinde perzendiň kyryk borzy we paryzlaryny aýdyňlaşdyrmak:

Dowletmammet Azadynyň «Wagzy-azat» eserinde axlak terbiesiniň ösdürlişini aýdyňlaşdyrmak:

- Şaxyryň owut-nesixat temasyny işlemekde poetik serişdelerden giňişleýin peyдалanandygyny aýdyňlaşdyrmak.

- Eserde didaktik xasieti beyan etmekde ceper sýażet we obrazlaryň axmieti yaly meseleleri aýdyňlaşdyrmak.

Dowletmammet Azadynyň döredijiligini, aýratyn xem onuň «Wagzy-azat» eserini xazirki wagtda owrenilmeli wažyp meseleleriň biridir. Xazirki wagtda şaxyryň goşgularyny okyžylar kopculigine etirmekde uly işler alnyp barylýar. Mundan başga-da Turkmenistanda we onuň çaklerinden daşarda-da kop sanly ylmy işler, monografiýalar we makalalar yazyldy. Emma muňa garamazdan alnyp barylýan we geležekde dowam etdiriljek işler onuň omir we döredijilik yoluny giňişleýin owrenmage, doreden we döredijilik yoluny giňişleýin owrenmage, doreden we bize yadygarlik goyap giden eserleriniň gymmatyny, ceperciligini, terbieçilik axmietini yuze cykarmaga özboluşly goşant goşar.

«Wagzy-azat» eseriniň ideya-mazmuny we onda öňe surulyan meseleler

XVIII asyr turkmen edebiyaty Dowletmammet Azadynyň döredijiligi bilen başlanýar. Şonuň ucinem Dowletmammet Azady turkmen şaxyry we akyldary xokmunde dunya edebýatynyň taryxy saxypasyna girdi. Dowletmammet Azady 1700-1760-njy

ýyllaryň arasynda ýaşap gecipdir. Onuň biografiyasyny doly beyan edyan yazgy ya taryxy material elimizde yok. Şeýle-de bolsa, Magtymguly Pyragy oz şygrylarynda atasy barada azda-kande maglumatlar beryar. Mundan başga-da kabir fol`klor we edebi materiallarda Azada degişli rowayatlar, yatlamalar bar. Yone xalkyň dilinden alnan rowayatlara mydama taryxy maglumat xokmunde garamak mumkin dal, cunki olaryň xakykatdan daşlaşýan wagtlary xem bolyar. Şeýle-de bolsa, xalk arasyndaky yatlamalar, esli derežede şaxyryň durmuşyny dogry owrenmage mumkincilik beryar. Dogrusyny aysak Dowletmammet Azadynyň «Wagzy-azat» eseri bolsun, «Bexiştnama» eseri bolsun axlisini-de dini eserler diylip, şu wagta cenli garalanyp gelindi. Aslynda bolsa, bu eserlerde dini mazmunyň bolanlygyna seretmezden onuň ideya alemi, adamzat, xalk baxbidinden aralan. Ine şol sebapli bu eseri yorite barlag ob`ektine almaklygyň ozi bize kan zadyň düşünzesini beryar.

Azadynyň dörediziliginiň merkezinde onuň «Wagzy-azat» poemasy duryar. «Wagzy-azat» kitaby mynažat bilen başlanyp, xudaya bolan soygi bildirilyar we ondan rehim şepagat dileyar. Şaxyryň ulanan bu usuly Gundogar edebiyatynda ozaldan dowam edip gelyan dapdir. Yasup Balasagunyň «Kutadgu-biliginde», Nyzamynyň, Sagdynyň, Nowaýynyň poemalarynyň başynda bu dap yzygiderli dowam etdirilipdir.

Azadynyň omri dörediziligi barada kop edebiyatcylyar şu gune cenli gyzyklanyp geldiler. Olaryň birnace ylmy makalalarydyr, kitaplary okyzy kopculigine etirildi.

Dowletmammet Azady «Wagzy-azat» eserini 1753-1754-nzi yyllarda (xizri yyly bilen 1167-nzi yylda) yazypdyr. Ol alty müňe golay setirden ybarat. Bu eser goşgy bilen yazypdyr. «Wagzy-azadyň» dili ozunden soň yazylan eserleriň dilinden xas agyrdyr. Dowletmammet Azady oz eserlerin kitap we medrese dilin-de yazypdyr. Azady «Wagzy-azat» kitabyňy dort baba bolupdir. Şaxyr onda dur-muşda dort san bilen baglanşykly bolan we bolyan zatlary agzayar: Muxammet pygamberiň caryyarlary (dortleri) bolupdyr, žandarlaryň dort ayagy bar, oy dort ganatdan, žaý dort diwaldan ybarat.¹ Umuman, Gündogaryň gadym filo-sofiyasy dünýäniň gurluşyny dort elementden—toprakdan, suwdan, xowadan, otdan ybarat diyip düşündirýär. Dowletmammet Azadynyň xem axli dünýägaraýşyny beyan edyan «Wagzy-azat» kitabyňy dort baba bolmegi şunuň bilen baglanşykly bolsa gerek. Eger awtoryň xäsietlendirişine gora, şeýle bolunyan: 1-bap—

¹ Түркмен эдебиятының тарыхы. Ашгабат, «БІЛІМ», 1975, 42 сах.

patyşalar barada: II- bap- baýlaryň garyp-bicarelere xayyr, komek etmelidigi barada; III- bap-alymlar xakynda; IV-derwüşler dogrusynda.

Azady eserini dort baba bolse-de, ondaky öňe surulyan meseleler bu bölünişden xas daşa cykyar. Kitapda XVIII asyrdaky turkmen xalkynyň durmuşyny gowulandyrmak barada şaxyryň kopculige xodurlan pikirleri beyan edilyar. Şonuň ucin eserdaki öňe surulen ideýalar, problemalar yzygider yzarlansa gowy bolar.

Zemgyetçilik yagday adamlaryň xasietlerini kesgitleýar. Adamyň xäsietiniň oňalyk we oňaysyz bolmagy xem durmuşyň tasirine bagly, cunki Adam dogabitdi yaman ya-da oňat bolmayar. Daşky sreda bilen xasiet mydama gatnaşykda bolyar, ikisi biri-birini taşlap gitmeyer. Ýagdaýyň uytgemegi adamyň düşünžesiniň uytgemegine getirýar. Tire gelen atyžy mydama onluk nomeri urmaga žan edýar. Onluk atyžynyň maksimal nyşanasy. Ýazyžy, şaxyr ucin bolsa onluk-adam xasieti. Ceper edebiyatyň predmeti-adam, onuň xasietleri, daşky sreda bilen gatnaşygy, icki duygunary we ş. m.

Şeýlelikde, şaxyr adam xasietlerini owrenmegi maksat edinyar. «Zemgyetçilik gatnaşyklarynyň xemmesini ozunde birleşdirýän» adam durmuşdaky axli zatlar bilen iş salyşýar. Onuň xasieti, düşünžesi durmuşyň xertaraplayyn aragatnaşygynda yuze cykyar. Ynsanyň adamkarcilikli taraplary onuň oňat axlak-terbiyani alandygyny gorkezyar.

Xalkyň ykbalyna gyzyklanan şaxyrda gumanizmiň asylly nusgalary bolmaly. Şeýle adam ynsanyetiň azaýyp gylyk-xasietlerini ozunde žemlemeli we olary kopculige yayratmaly. Ine, şu pikir Dowletmammet Azadynyň döredizilik derýasynyň bir goly bolup aýrylyar. Ol özbaşyna bir giden-pedagogiki akymy emele getirýar. Emma xalka talim-terbie beržek adamyň ilki ozi adamkarcilik babatdan tanalmaly. Xalk arasynda sylaga, abraýa mynasyp bolmaly.

«Gorogly» eposyndaky akyldar-atşynas we ukyply terbieci Zygalbeg muňa aýdyň mysal bolup biler. Zygalbeg ozunde adamkarcilikli xasietleri žemländen soň, xalkyň icinde payxasly, uly durmuş težribeli diyliptanalandan soň, ýalňyz agtygy Goroglyny terbieleyar. Ol Goroglyny terbielemek bilen axli ýaş kicilere talim beryar, xalk onuň akyly owutlerine gulak salýar.

Kop dessanlar we durli ylmy kitaplar okan Azady üýtgeşiksiz şu yorelgeden gidipdir:

Köňlün icre aw bolan fikr eymegil

Fark edip, ýagşy – yamany soylegil.¹

Xalky goreldeli terbie almaga cagyryp, «Wagzy-azadyň» birnace saxypalaryny bu mesela bagyşlap Dowletmammet yokarky mesnewini özüniň xemrasy xasaplapdyr. Xadysalara payxasly garamak, durmuşyň çylşyrymly meselelerini akylyly cozmek yaly işleri omur boyy gorup gelen bu adamyň gomukli pedagog xokmunde çykyş etmage xaky bar. Cunki ol Magtymguly deyin şaxyry osdurip etişdirdi.

Axlak zemgyetde özüni alyp baryş normasy ony pozany wyždan naletleyar. Zemgyetde özüni alyp barmagy başarmasaň, seni aňly, düşünželi Adam diyip tanamayarlar. Şonuň ucin Dowletmammet Azady birk-birege dostlukly gatnaşmaklygy, kalby pakligi adamzadyň icki dünýäsiniň gozelligi xasaplap şeýle yazar:

Zumle-maxlukga acyk tutgul ýüzün,

Gor tiliňden gelse, tiygil hoş sözün.

«Adamyň guler yuzi bolsun» diyip, xalkymyzyň nakyly bar. Cunki Xytaylylarda aýdylyşy yaly «Ýagşy soz durden gymmatdyr».

Gor yaman bolursa soz, yamgyl dodak,

Ýagşy soz bolsa, diýseň ony ýagşyrak.

Oz zamanynyň mugyt eklencden gozi gyzaryp, zulumkarlik edyan dik-melerini xem Azady adalata cagyrypdyr. Şaxyr adamyň gownune degilmezligi, onuň pes tutulmazlygyny undeyar:

Bu köňülniň pişesi xer kime deger,

Durmay onuň ustige lagnat yagar.

Azady oz pikirini dini delillendirmeler arkaly xalkyň aňyna etirmek isleyar. Bu erde, bir tarapdan, ol il-guni terbie yoluna cekmek islese, ikinzi tarapdan onuň adam barada oz xususy pikirini yuze cykaryar. Cunki Azady adamy diniň mukaddes zadyndan belent tutyar. Sebabi, Kabe adamyň yanynda xic zat. Ol diňe adamyň xyzmatyndaky dini oy:

Kalba weyran etmeden müň mertebe,

Bu köňül yykmak yamandyr, ey dede.

¹Довлетмаммет Азады. Сайланан эсерлер, 60 сах.

Bu köňlün şişesin xer Kim doger,
Durmay anyň ustige lagnat yagar.

«Xer kişi Kim axli şerg gorse rowa,
Tut anny Kim bilmegin renzi ana»¹

Aşakdaky mesnewide Dowletmammet, bir kişi adamkarcilige gelişmezek iş edayse, onuň žylawyndan tut diyyar.

Ýaş çaganyň duyğusyny ene-atadan başga xic kim terbielemeyar. Caga ilki ene-ata minnetdar bolmaly. Azadynyň parasatly pedagogdygy şu erde duşýar. Ol zürýadyň önünde ene-atany terbielemegiň kyrk şertini goyyar. Olary on-ondan dort bolege bolup, xer bölümiň nameler arkaly erine etirmelidigini yazýar:

1). On sany ten bilen, yagny fiziki zaxmeti arkaly erine etirmeli iş, xyzmat:

Tiňle imdi, tendaki aky anyň,
Bir xyzmat, bir xormatdur, biliň.

Birisi fermanyny tutmakdyr ol,
Biri naxyinden yyrak bolmakdyr ol.

Birirazy bolmasa, kylma safar,
Xer tarapdan gelse, biri karşu bar.

Bol şärik, edinzi, gor, gitse yola,
Cagursa, sekizinzi, tiz gele.

Tokuzynzy, onunzy, moxmatyn anyň,
Kylmayyn ta xayry-taksyr bit görüň.¹

¹ Түркменистанның милли Голязмалар институты. Инв. №848 II-депдер, 58 сах.

¹ Азады, Сайланан эсерлер, 81 сах.

2) On sanysy dil bilen, yagny edep terbie arkaly:

Bir owazyndan oz owazyny
Bar, belent kylmay, gotergil nazini.

Birisi kostaxy bar soz tiymegil,
Birisi adyn tutup cagyrmagyl...

Yuzune karšu anyň tukurme,
Gulmek ile yanynda fyrkyrmyya. we ş. m.

3) On sanysy köňül bilen wyždan, axlak arkaly edilmeli xyzmatlar: maxribanlyk, şatlyk we gynanc bildirmeklik.

4) On sanysy mal bilen, yagny garrylary zaxmetiň bilen ekmeklik:

Biri budur-ol atanyň ortusin,
Ýagşy etgey özüniň ortusinden.
Xem tagamyny tagamyndan ene,
Ýagşyrak etgey muny, diňlese.

Dowletmammet şular yaly asylly talim-terbiyani ilki bilen, oz cagalary-na berendir diyip aytmak mumkin, cunki ol aladaly ata Magtymguly deyin «Raxmet arygyny akdyran ogly» osdurdi. «Wagzy-azadyny» okap, onuň xazir xem epigrama edinaymeli setirlerine tasin galyarys. Ine, şeýle atadan talim alan ogul-Magtymgulyda xem bu pikir bar:

Sozumni diňlese bir bilen belki,
Myradym nesixat etmekdir xalka.

(Magtymguly)

diyip yazyar. Sebabi Azadynyň pikirini, talimini dowam eden Magtymguly öňürti ozuni terbieleyar. Azadynyň aýdyşy yaly ol xem:

Owal özüň yxlasyňny duzlegil,
Xer köşeden nyяз okun gizlegil.

Bildigiňçe mydam dogry sozlegil,
Ýagşy soz tapmasaň, otur, sem bolup!

diyyar.

Ine, bu pikirler owal Azadynyň oz ogly Magtymgula terbie berip etişendigini aňladýan alamatlardyr.

Sebabı Azady:

«Ynzytsa ogul-gyz ene-atasyn,

Toba kylmay taňrym gecmez xatasyn»

diyip perzentde axlak terbiesiniň guycli bolmalydygyny berk nygtayar.

Şeýlelikde Azady «Kümüş gyzylyň konesi bolmaz, ata-enäniň baxasy» dien nakyl esasynda perzentleriň ata-enelerine maxriban bolmaklaryny nesixat edyar. Şaxyryň pikirice, xer bir adam gayyn ata, gayyn ena, ussada, goňşa, dogan-gardaşa reximli bolmaly, olar bilen oňat aragatnaşyk etmeli. Adam-adama xyyanat etmeli dal, eliňden gelse, xalka komek bermeli, ýamşak gowunli bolmaly... dien oňat duyguary osdurmage çalyşýar. Maxlasy Azady bu bapda barly adamlaryň komegi bilen ýarduň ykdysadyetini ayaga galdyrmak islapdir.

Kitabyň üçünzi babynda ylym we alymlar barasynda mesele gozgalyar. Ylym we oňa bolan garaýyşlar Döwletmämmediň dörediziliginiň iň gymmatly bolegidir. Şaxyryň «Wagzy-azadynyň» üçünzi bölüminiň tutuşlygyna ylma we alymlara bagyşlanyp bilyan adam bu akyldaryň ozune layyk bilim zapasynyň bardygyny goz etiryar. Emma, şaxyryň taryplan ylmy we alymy oz zamanyňa layykdyr. Ol magaryfyň axmietetini şeýle belleyar:

Xabar tutsa kişi kim magryfetden,

Tapar durri magany xer zäxiden.

Ylymnyň nefgy budur ey axli—dil,

Yagny xalky hak yola salmakdyr ol.

Azady patyşalary xem alyma yuzlenmage cagyryar.

Patyşalaryň yzy ol bolur,

Ylym eesige zyýaratga ilur.

Adamlaryň unusini ylma cekmek ucin ony dünýäniň iň gozel zatlaryna deňeýär.
Ylymly adama, ol cyra bolar: Oz ylmy barlaryň işi bisaxet gun yola çykanyňky yaly bolar
diyip Azady yonekey düşündirýär:

Saxyby gundiz isedur ylmy-gun,
Acyk eylar gormage batyn gozum,

Eesi bolmasa beden, oldur yurek,
Xana bolsa eesi, oldur direk.

Gerce ylmy bolsa at, yyldyz bolar,
Ylym eesi kanda gitganin biler.

Dowletmammet ylmy taryp etmek bilen caklenman, ony ele salmagy maslaxat
beryar:

Bes ony tapmak gerek pikir eylar,
Tapdyň erse, xyzmat et şükür eýlap.

Ylmy bolup, oz ylmyna amal etmeyen we ony xalka berman, ozuni xalkdan daşda
saklayan alymlara xem:

Misli binyat etmiş ol gulzar xoş,
Miwesige eýleşmiş kop perweriş.

Indi ozi iymedi ol miwesini,
Iymekge xem xalka bermedi any.

—diyip, oz malyndan oz iymeyan we xalka xem berman cuyredip goyberyan, baxyl,
gysganc, xalka peydasyz yaman adamlara meňzedýär. Ol xili alymlaryň kopculik arasynda
ozune abray gazanyp bilmezegini we sözünüň xic xili tasir etmezegini:

Misli xardyr—oňa ýüklenmiş kitap,
Isteseň budur saňa, aydan zogap.

—dien sozler bilen oran gelşikli mysal getiryar.

Azadynyň pikirine gora, ylymly adamda dort sypat bolmaly.

1. Alym tekepbir bolmaly dal.

2. Gownunde kine saklamaly dal.
3. Ylym bilen mal gazanmaly dal.
4. Axli bilyanini xalka owretmeli.

Şaxyryň «Wagzy-azat» eseriniň axyrky bolumi (IV bap) derwüşler, gedaylar, garyplar, pukara dien yaly oňar-oňmazlar ežiz gatlaklara bagyşlanyp-dyr. Şaxyr bu bölümiň başlarynda derwüşler xakynda mesele gozgap, olary xem gedaýlaryň, garyp-gasarlaryň xataryna goşýar. Olaryň sypatlary, wezipeleri we borclary barada gürrüň gozgayar. Şaxyryň pikirice, derwüşler «xak» diyip, dem almaly, xemişe xudaýyň waspyny edip gezmeli, dünýäniň baylygyna, onuň durli gozelliklerine kowalaşmaly dal, kone-küşül eşik bilen mydar etmeli, xer bir meselede sabyrly bolmaly. Ine awtor şular yaly taraplary berzaý eden derwüşleri «owluya» xasap edyar xem-de olar xormata mynasyp adamlardyr dien netizä gelyar.

Malim bolşy yaly, geçmişde musulman aleminde durli sufistik akymlyar xem-de durli derwüşçilik ordenleri dowam edipdir. Şolaryň Orta Aziyada belli bolanlaryndan Xoža Axmet Ýasawynyň (XII asyr), Xoža Baxawetdiniň (1318-1389) «Nakyşbendi» atlandyran sufizmi, Xoža bekdaş tarapyndan esaslandyrylan «Bekdaşy» dien derwüşçilik ordeni we başgalar kop şaxyrlaryň döredijiligine tasir edipdir. Biziň pikirmizce Xoža Axmet Ýasawynyň sufistik akymynyň Dowletmammede täsiriniň xasda guycli bolandygy axtimaldyr.

Bu babyň ikinzi boluminde pakyr-pukaralar xakyndaky mesela gecyar. Bu erde şaxyr özüniň bar güýzüni, axli tagallasyny turkmen obalarynda icki xem daşky duşmanlar tarapyndan tozduyran garyp-gasarlaryň gozgyny yagdayyna uly gynanc bildiryar. Eserde beyan edilişine gora, şaxyryň pakyr atlandyran obrazlary özlerniň daşky görmüşleri boyanca xor, eşikleri sal-sal bolsalar-da, icki sypatlary boyanca olara xakyky ynsan xokmunde garalyar. Şonuň ucin şaxyr xer bir zäxitten garyplara xormat edilmeginiň, axli careler arkaly olary goldamagyň tarapynda duryar. Xorlanyan topardlaryň komek etmek maksady bilen şaxyr barly adamlara yuzlenyar. Xer bir ynsanyň garyp-gasarlara xormat bilen olaryň xezzetlenip, süýzi soz, guler yuz bilen kabul edilmegini talap edyar.

Anlara xer kim towazyg eylese,

Lutf edip ya bir şirin soz soylese.

Xak berer anlarga ulug mertebe,

Etgirer anlarny aly mansaba.

Dowletmammet Azady ezyanler we ezilyanler dien synpy bölünşigi ac-acan goymasa-da, barlylaryň gazanc çeşmeleriniň, axli baýlyklarynyň garyp-laryň xasabynadygyna düşüňär:

Gep pakyrlar bolmaysady dun`ede,

Bes xelak bolgaydy baylar, ey dede!

Şular yaly oňalyly pikirlerini dini düşünzeler bilen düşündirýär. Ine, bu yagday Azadyda dini mistiki garaýyşlaryň guyclidigini gorkezyar. Ol oz gaxrymanlaryna garap: «Siz pakyrlygyň gadryny biliň, dunya malyna gyzyklanmaň, daşky görnüşini duzetmek ugrunda çalyşmaň, diňe xudaya gulluk edip geziberiň, şu xili etseňiz, o dunyade myradyňyza etersiňiz»... dien sufistik owut-undew arkaly olary köşeşdirmek isleyar. Aslynda sufizmiň-de esasy maksady ynsan diňe paklenip, xak tagalla etmek dien ideyada ýaşaýar. Şonuň ucin Azady xem bu ylymdan berk guşagyny guşanlygy ucin şeýle pikirleri öňe suryar. Ine, Dowletmammet Azadynyň «Wagzy-azat» eserinde didaktik xasieti beyan etmekde, xas dogrusy ynsanda axlak terbiesini osdurmekde yokardaky yaly pikir-ideyalary öňe suryar.

Netize

Dowletmammet Azadynyň «Wagzy-azat» eserinde didaktiki pikirleriň ösdürlişi babatda oz xususy garaýyşlarymyz boyanca şu aşakdaky anyk netizelere gelmegi dogry xasaplayarys:

1. Dowletmammet Azadynyň «Wagzy-azat» eseriniň dili çylşyrymly, agyr, düşnüksiz bolupdyr. Belki Azady durmuşda beyle gepleman, sada düşnükli turkmen edebi dilinde geplendir. Ozem şygryň gazal formasyny saylap alyp, «Wagzy-azat» eserini meseleler boyanca yazypdyr.

2. Azadyda mesele bar, emma adam, gaxryman, xasiet yok. Ol duygusyny şa xakda gürrüň edende, ol rowayata xem-de taryxy timsallara kop salgylanyar. Şonuň ucin «Wagzy-azat»da Samanyler, gaznawylar xakda kop gürrüň edilyar. Galyberse-de «Wagzy-azat»da ekeže gezek xem xasydyr bir turkmen tire-taýpasynyň ady anyk tutulman, umumy pikir yoredilyar.

3.«Wagzy-azat» eserinde birek-birege komek bermek, ene-atany sylamak, ene-atanyň önünde perzendiň kyrk borzy xem-de derwüşler barada pikir yoredilip, ony döwrüniň talabyna layyk ulanmalydygyny şaxyr belleyar.

5. «Wagzy-azat» eseriniň dili agyr bolsa-da, onuň cepciligini artdyryp duran, eserde owut-nesixat ideýalaryny şöxlelendirmekde esasy poetik serişdeler, xalk döredijiliginiň žanrlary xem-de sýazet obrazlarynyň giňden ulanmagy bolup xasaplanyar.

Peydalanylan edebiyatlar

1. Karimow I. A. Tariyxiy xotirasiz kelažak yžk. «Mulokot» žurnali, 1998, N5
2. Karimow I. A. Yangica fikrlař wa iřlař-dawr talabi. 5 t. Tořkent, «Ųzbekiston», 1997
3. Azady D. Wagzy-azat. Ařgabat, 1987
4. Azady D Saylanan eserler. Ařgabat, 1985
5. Annamuxammedow M. Magtymguly, gizlin syryň bar icde.... Ařgabat, 1997.
6. Annanepesow M. Magtymguly we onuň zamanasy. Ařgabat, 1990
7. Baymyradow A. Rowayatlarda taryxy řaxslar. Ařgabat, 1992.
8. .Bakasowa R. X. Azady we onuň «Wagzy-azat» kitaby. Ařgabat, 1980 («Edebiyat institutlarynyň iřleri» atly kitapda)
9. Begžanow A. Gomlen akabalar, goculen yartlar..... Ařgabat, 1992.
10. Gurbangylyžow T, Mamedow Z. Akyl çeřmesi. Ařgabat, 1995.
11. Garryew B. A. Dowletmammet Azady. / YA-nyň xabarlary. Zemgyetçilik ylymlarynyň seriyasy/. Ařgabat, 1979, N 2, 3-4
12. Magtymguly. Saylanan eserler. Ařgabat, 1993.
13. Magtymguly. řygrylar. Ařgabat, t-1-2. 1992.
14. Meredow A, Axally S. Turkmen klassyky edebiřatynyň sozlugi. Ařgabat, 1988.
- 15.. Musulman rowayatlary. Ařgabat, 1991.
16. Myradow S. Edebi çeķiřmeler. Ařgabat, 1971
17. Mambetow K. řygys adebiyaty taryxy. Nokis, 1993.
18. Paygambarlar kissasi. Tořkent, 1993.
19. Pygamberler, dort caryyrlar, periřdeler. Ařgabat, 1991.
20. řyxnepesow A. Magtymgulynyň alemi. «D. B. reřep-xan» neřirřat firmasy. Sayat, 1994.
21. Islom sprawocnik. Tořkent, 1989.
22. Yagmyrow O. Magtymgulynama. Ařgabat, 1992.